77S190S8

SAYI 488 30 TEMMUZ 1995

Cumhuriyet
DERGİ
PARASIZ PAZAR EKİ

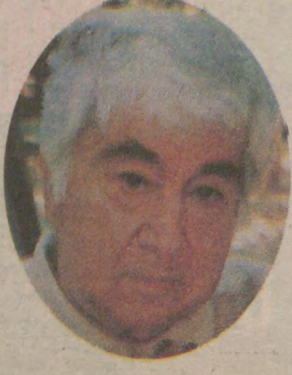
Marko paşa

1945-1950 döneminin en önemli gülmece olayı olan **Markopaşa** hareketini başından sonuna kadar yürütenler; **Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz** ve **Mim Uykusuz**'du. Markopaşa ve onun devamı olan gazetelerde çalışan tüm yazar ve karikatürcülere karşı egemen güçlerin baskısı, önceki dönemlerdeki baskılardan çok daha sert ve ağırdı.

Kibrit suyu, Aziz Nesin ve Markopaşa

Markopaşa

İSTİKLAL

BİR DAR GELİRSİZİN İSTİDASI

Medeed Ya Recep Peker Meded!

Geçmişte bugün

Geçmiş zaman olur ki hayali beş para etmez

ANKARA CAVASI

Hakkınızı helâl edin Dostlar!

Bu dünkü Demokratlar, dün neler söylemişler, neler yazmışlardı?

Markopaşa'nın ilk sayısı...

SEMRA ATILGAN

Aziz Nesin'i günümüz gençliği çoğunlukla edebiyatçı kimliği ile tanır. Bu konudaki tartışılmaz üstünlüğü ona edebiyat dünyasında saygın bir konum sağlarken, belki de "yılmaz gazeteci kimliği" -dönemin Basın Kanunu'na rağmen- unutuldu. 25 Kasım 1946'da, Aziz Nesin, Sabahattin Ali ve Rıfat Ilgaz'ın önderliğinde yayın hayatına giren Markopaşa adlı haftalık gülmece gazetesi, yazarın yaşamında önemli mihenk taşlarından biriydi.

1946 yılı; tek parti yönetiminin toplumun tabanından gelen demokratik talepler nedeniyle, partinin sınıf temeli konusunda birtakım değişimleri gerekli kıldığı bir yıl olduğu kadar, Demokrat Parti hareketinin de güçlenmeye başladığı bir dönem olmuştu.

1940'lı yıllardan itibaren Basın Kanunu'nda, "basın özgürlüğü" aleyhine yapılan değişikliklerin hızlanması basın dünyasında yeni seslerinin duyulmasını engelleyemedi. Pek çok yayın organının kapatılması, yargılanmalar, tutuklanmalar gazetecileri yıldırmıyordu. Özellikle tek parti yönetiminin haksız uygulamaları, ekonomik zorluklarla birleşince yaşam, toplumun hemen her kesimi için çekilmez hale gelmişti. Bu durum bir gülmece gazetesi için son derece uygun bir ortam oluşturuyordu.

Aziz Nesin

Kundura işçilerinin isteği...

İşte böyle bir ortamın ürünü olan 25 Kasın 1946'da, Markopaşa adlı haftalık gülmece gazetesi, Sabahattin Ali'nin yazdığı İstiklal" adlı başyazı ve "Meded Ya Recep Peker Meded" manşetiyle yayın hayatına girdi. Bu olay Rıfat Ilgaz'ın anılarında şöyle geçti:

Rıfat Ilgaz bir gün Aziz Nesin'le buluşup, Esat Adil'in kurduğu "Türkiye Sosyalist Partisi"ne uğradı. O günlerde ikisi de işsizdi. Boşta kalmalarına üzülen "Kundura İşçileri Derneği" işçileri, bir duvar gazetesi çıkarmak istediklerini söyleyip onlara mizah dergisi çıkarmalarını önerdiler. Aziz Nesin'in yazarlıkta en ünlü yıllarıydı bu yıllar. Partinin oturma salonunda işçiler, hemen aralarında yüz lira toplayarak gazeteye ad aramaya koyuldular. Markopaşa'ydı buldukları ad. Daha sonra bu düşünce Sabahattin Ali'ye açıldı. Hemen derginin kaça çıkacağını hesaplamaya başlayan Sabahattin Ali koyduğu 650 lira sermaye ile gazeteyi yayınlamaya karar verdi.

Bu arada Rıfat Ilgaz, öğretmenlik mesleğine geri dönmüştü. İdari işlerin, 4 aralık tarihine kadar, Tan'da çalışan, sonrasında işsiz kalan Haluk Yetiş tarafından yürütülmesi kararlaştırıldı. Markopaşa'nın ilk sayısı altı bin adet basıldı. 57x82'nin ikiye katlanmış olan yarısı ebatındaki gazeteye, zamanına göre de düşük sayılabilecek bir fiyat tesbit edildi; on kuruş. İlk sayının dağıtımı için bayi Fazıl Ünverdi ile anlaşıldı. Ancak bayi Halk Partisi'nin adamlarından biri olduğundan gazeteyi dağıtmadı. Bunun üzerine gazetenin dağıtımı İstanbul tarafında Kambur Hüseyin'e, Üsküdar tarafında da Deli İbrahim'e verildi. Fazıl Ünverdi'nin dağıtmadığı birinci sayı ertesi gün dağıtıldığında ortalık birbirine girdi. İlk sayı üçüncü gün karaborsaya düştü ve ☛

DERGİ'DEN

Merhaba,
Son haftalarda çılgınca süren promosyon savaşı, gazete okuma zevkimizi yerle bir etti. Türkiye'de ya da dünyada ne olursa olsun büyük gazetelerimizin en önemli haberi çatal, bıçak, tabak üzerine kuruluyor. İnsan zaman zaman verilen kuponlardan ya da dağıtılan pahalı armağanlardan çok gazetelerimizin en tepesinde yer alan bu promosyonların duyurularına içerliyor. Dağıtılan malzemenin kalitesine göre okur tercihini yapıp bakkalından aldığı gazeteyi değiştiriyor. Doğal olarak çatal bıçak ve nevresimlerin tirajı gazetenin tirajını da yükseltiyor.
Marko Paşa adını hepiniz duymuşsunuzdur. 50 yıl önce çıktığı halde, Türk basınında önemli bir köşe taşı olarak yerini hâlâ koruyor. Gazetelerin tencere, tabak dağıtmayı akıllarından geçirmedikleri bir dönemde, 1945-1950 yılları arasında yayımlanan Marko Paşa, kitlesel muhalefetin yazılı sözcüsüydü. Hem de mütevazı bir tirajla değil, o günlerin gazetelerini sollayarak, tam 60 bin tirajla. Sabahattin Ali'nin, Mim Uykusuz'un, Rıfat Ilgaz'ın ve Aziz Nesin'in yarattığı bu yayın organının öyküsünü, bu konudaki araştırmasına dayanarak Semra Atılgan yazdı.
İyi haftalar dileğiyle...

İpek Çalışlar

CUMHURİYET DERGİ İMTİYAZ SAHİBİ: **BERİN NADİ** ■ BASAN VE YAYAN: **YENİ GÜN HABER AJANSI BASIN VE YAYINCILIK A.Ş.** ■ GENEL YAYIN YÖNETMENİ: **ORHAN ERİNÇ** ■ GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ: **HİKMET ÇETİNKAYA** ■ YAZI İŞLERİ MÜDÜRLERİ: **DİNÇ TAYANÇ** (SORUMLU), **İBRAHİM YILDIZ** ■ YAYIN YÖNETMENİ: **İPEK ÇALIŞLAR** ■ GÖRSEL YÖNETMEN: **AYNUR ÇOLAK** ■ REKLAM: **MEDYA C**

KAPAK: **KAMİL ASLANGER**'DEN BİR TABLO
RÖPRODÜKSİYON: **ERZADE ERTEM**

Bodrum'da Deniz

HOTEL MAVİ

Bardakçı koyunda, klimalı odanızda, tertemiz bir denizle iç içe, düşlediğiniz gibi bir Bodrum tatili için... "Gitar ve buzuki eşliğinde Akdeniz'den esintiler"

ÖZEL TANITIM İNDİRİMİ

Tel.: 0 252 313 03 71 - 74
Faks: 0 252 313 03 75

bir liradan satıldı. Bu ilk sayı tamamen tükendi. Gazete ve ilan duyurusu yapmadan, kulaktan kulağa söylenenlerle umulanın üstünde okur buldu.

Markopaşa Meclis'te

Markopaşa, yayın hayatına girmesiyle birlikte tüm şimşekleri üstüne çekti. 4 Aralık 1946'da, Meclis'te, sıkıyönetimin uzatılması görüşülürken, Markopaşa'dan söz edildi ve sık sık tedbirler alınması istendi. Markopaşa o denli büyük ses getirmişti ki, iktidar bu durumda kayıtsız kalamazdı! Altışar ay uzatılarak altı buçuk yıl sürmüş olan sıkıyönetimi, II. Dünya Savaşı'nın sona erişinden bir yıl sonra yine bir altı ay daha uzatmak isteyen iktidar, Markopaşa gazetesini gerekçe olarak öne sürüyordu. Gazetenin ikinci sayısının çıktığı 2 Aralık 1946'dan iki gün sonra, 4 Aralık 1946'da Büyük Millet Meclisi'nce Markopaşa ile ilgili Gaziantep milletvekili Cemil Sait Barlas şu konuşmayı yaptı:

"Gazeteler çeşit çeşit müdahalelerde bulundular. İstanbul'da şu ve bu partiye mensup gazeteler, hatta kökü dışarda olan Markopaşa bile çıkıyor. Ve bu gazete çıktığı zaman sıkıyönetim kumandanı haklı olarak ilan edilmiş olan sıkıyönetimi hüsnü idare ederek bunun için tatbik edilecek muameleyi Cumhuriyet Savcılığına bırakıyor. Bu da ayrıca şayanı şükrandır. Şu halde dış tehlike için ilan edilmiş olan ve ancak bazı yerlerde seyrüsefer hürriyetini bazı şartlar altında ve sırf memleketin müdafaası bakımından tatbik etmektedir. Sayın Köprülü arkadaşımın, arzettiğim gibi kökü dışarda olan ideolojiler için, nasıl bizimle beraber iseler, sıkıyönetimin ilanında da partisinin bizimle beraber olduğunu bu kürsüden söylesinler..."

Siyasal edebiyatımızda kökü dışarda terimi ilk olarak kullanılıyordu. Bu terim bilindiği gibi, sonradan büyük bir hızla yayıldı. Cemil Sait Barlas'ın, Markopaşa'ya kökü dışarda dediği hemen tüm gazetelerde haber olarak çıktı. Bu durum karşısında, çıkacak ilk sayıda Cemil Sait Barlas'a cevap verilmesi kararlaştırıldı ve 16 Aralık 1946'da yayımlanan dördüncü sayıda, Cemil Sait Barlas'a cevaben, Sabahattin Ali'nin "Ayıp" ve Aziz Nesin'in "Topunuzun Köküne Kibrit Suyu" adlı yazıları yayınlandı.

Baskılar...

Gazeteye sık sık soruşturma ve dava açılıyordu. Sabahattin Ali başyazıları yazıyor ve iki kişi birden mahkûm olmasın diye, imzasız yazıların da sorumluluğunu üstleniyordu. Markopaşa ile ilgili açılan davalardan ikisi mahkûmiyetle sonuçlandı. "Topunuzun Köküne Kibrit Suyu", "Hasan Ali-Kenan Döner

Sabahattin Ali

Komedisi" başlıklı yazılar yüzünden "neşren hakaret" gerekçesiyle, Sabahattin Ali üç ay hapis cezasına çarptırıldı.

On bin basılan ikinci sayıdan da hiç iade gelmedi. Gazetenin çok azı Anadolu'ya gidiyor, büyük bölümü İstanbul'da satılıyordu. Üçüncü sayı 20 bin basıldı. Tek bir iade olmadığı gibi yoğun bir istek söz konusuydu. Bu durum iktidarı rahatsız etti ve ilk baskılar gelmeye başladı. Öncelikle matbaa sahiplerine baskı yapıldı. Beşinci ve altıncı sayılardan itibaren derginin baskı sayısı altmış bine çıktı. Bu o günün koşullarında inanılmaz bir tirajdı. Günlük gazeteler örneğin, Vatan ve Cumhuriyet bile yirmi bin satıyordu.

Siyasal baskılar da tiraj artışına bağlı olarak artıyordu. Başmakaleyi Sabahattin Ali yazıyor, diğer tüm bölümlerde Aziz Nesin çalışıyor, karikatürleri ise Mustafa Uykusuz çiziyordu. Gazete eski İzzetin Han'ında, Ziya Tanburacının el dizgisi mürettiphanesinde diziliyordu.

Baskılarsa çok yönlüydü, hükümetten, polisten ve sıkıyönetimden... Bunların yanı sıra sık sık mahkemeden kapatma kararları çıkıyordu. Matbaa sahiplerine baskı yapılarak gazetenin basılmasına engel olunuyordu. Gazete bazen Tan matbaasında, bazen Berksoy matbaasında, bazen Emek Basımevi'nde basılıyordu. Sonunda gazeteyi basacak matbaa bulunamadı. 7 Nisan 1947 tarihinde bir teksir makinesi alınarak, gazete iki sayfa halinde zımba teliyle birleştirilerek basıldı.

"Muharrirleri nezaret altına alınmadığı ve hapse girmediği zamanlarda çıkan mizah gazetesi" ibaresinin yer aldığı bu sayı beş kuruştan satıldı. Ancak onbeş bin adet basılabilen gazeteye bir de matbaa adı kondu, "Gutenberg". Teksirle basılan bu sayılardan da tek bir iade gelmedi. Gazete, adeta bomba imal ediliyormuşçasına gizlilik ve suskunluk içinde yazılıp, çizilip halka ulaştırılıyordu. Sonraki nüshalar "Ben hiçbir baskıdan korkmam arkadaş, getirin derginizi basayım" diyen Sacit Öget'in matbaasında basıldı. Sonunda bir baskı makinesi almaya karar verildi. Ancak makine gümrüğe geldiğinde, kapanmalar sonucu parasız kalındığından çekilemedi.

60 bin tiraj

Bu arada Sabahattin Ali hapse girmişti. Aziz Nesin de tutuklandı. Haluk Yetiş, Paşakapısı cezaevinde yatan Sabahattin Ali'den ve Harbiye Sıkıyönetim tutukevinde yatan Aziz Nesin'den ziyaretleri sırasında gizli olarak yazılarını aldı. Böylece gazetenin yayını; bazı haftalar yayınlanamayarak bazı haftalar da kapanarak sürdü. Bu kapatmalar sırasında gazete değişik adlarla çıktı. Markopaşa her ad değiştirdiğinde, kadroda da bir değişiklik oluyordu. Malumpaşalar, Merhumpaşa oluyor, bir hafta Sabahattin Ali'ye dönük Ali Baba çıkarken, bir diğer hafta bir sayılık Hür Markopaşa boy gösteriyordu. Toplatmalar ve tutuklamalar yüzünden gazete basılamadı, basılanlar da satılamadı.

Tüm bu baskılara ek olarak Aziz Nesin, Bursa'ya sürgüne gönderildi. Yazı olanaklarının azaldığı bu dönemde, Mim Uykusuz da yazı yazmaya başladı.

Markopaşa, en büyük gazetenin 20 bin sattığı dönemde 60 bin satarak, inanılmayacak bir tirajı yakaladı. Bakkal çırağından, uyanık öğrenciye, hamaldan, karaborsacıya kadar hemen her kesimden insan, bu gazetenin tiryakisiydi. Halk istiyor diye, yerine göre aruzla, yerine göre heceyle manzumeler yazılıyordu. Bazen de halk türküleri tersyüz edip içine de politika katıldıktan sonra halka sunuluyordu.

Markopaşa sosyal ve politik sorunları sorgulayan, iktidarı ve toplumu hicveden bir gazeteydi. Bu haftalık gülmece gazetesinden tedirgin olan iktidar, gazeteyi kapatmak için en ufak bir fırsatı bile değerlendiriyordu. Sonunda 19 Mayıs 1947'de Markopaşa kapatıldı. Yeni bir isim konuldu, Merhumpaşa. Savcılık bu kez de Merhumpaşa'yı kapattı. Ardından Malumpaşa çıktı. Gazetenin değişik adlarla çıkmasına engel olunamayacağı anlaşılınca, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin tutuklandı.

Sorumlu müdürler sık sık değişirken Orhan Erkip adlı bir genç Markopaşa'nın sorumlu müdürü oldu. Bir sabah idare yerine geldiğinde, pek çok şeyin altüst olduğu görüldü. Birkaç haftalık yazı birikimi ve karikatürler, "sorumlu müdür" tarafından götürülmüştü. Aynı gün Orhan Erkip'in sağcı yazarlarla işbirliği yaparak Markopaşa'yı çıkaracağını öğrendiler. Orhan Erkip, gazeteyi Mustafa Uykusuz'un hapishaneye giderken gerekli olur diye imzaladığı boş kâğıtları doldurarak kendi adına devretmişti.

Sahte Markopaşa

Hemen "sahte" Markopaşa yayın hayatına girdi. Önemli bir bölümü çalıntı yazılardan oluşan gazetede, ancak birkaç küçük fıkra vardı "gerçek" Markopaşa yazarlarına ait olmayan. Bir başyazıyla gazetenin milliyetçilerin eline geçtiği açıklanıp, bundan sonra "sol"a karşı cephe alındığı belirtiliyordu. Başka hiçbir değişiklik olmayacaktı. Sorumlu müdür, gene aynı sorumlu müdürdü başlıksa, aynı başlık! Biçimse eski biçim... Köşelerin başlık klişeleri bile aynı klişelerdi. Bu benzetişlere ek olarak Bedii Faik gibi isim yapmış bir iki fıkracıyı da aralarına aldıkları halde, ancak beş bin satabilir gazete. İkinci sayıda ise sadece bin adet satabilir. Halk "sahte" Markopaşa'yı tutmamıştı.

1948 yılına gelindiğinde Sabahattin Ali, "Markopaşa"da 1947'de çıkan bir yazısı nedeniyle, üç ay hapis yattı. Paşakapısı cezaevinde cezasını tamamladıktan sonra tekrar Markopaşa'da yazmaya başladı. 12 Ocak 1949 günü ise gazeteler Sabahattin Ali'nin öldürüldüğü haberini verdiler. Bu Markopaşa cephesinin adeta yıkımıydı. Bu dönemde Aziz Nesin'le, Rıfat Ilgaz sık sık buluşup, yeni bir gazete çıkarmak istediler. Markopaşa'nın imtiyazı Orhan Erkip'teydi. Ali Baba'nın imtiyazı Rıfaz Ilgaz'daydı ancak Ali Baba Sabahattin Ali'yi de hatırlatır diye vazgeçtiler.

İmtiyaz hakkı geri alınıyor

Ortam tam gülmece dergilik bir ortamdı. Sonunda Orhan Erkip'le

Rıfat Ilgaz-Aziz Nesin *(Fotoğraf: AYDIN ILGAZ)*

imtiyaz konusunda anlaştılar. Orhan Erkip, gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü Rıfat Ilgaz olması koşuluyla imtiyazı geri verdi. Buna karşılık, o da ortak olacaktı. Markopaşa yeniden yayımlandı. Bu kez ilgi daha da çoktu. Gazete tekrar kırk bin tirajına ulaştı.

Bu arada, basın savcısı gazeteyi toplatmak için adeta bahaneler arıyordu. Savcı parasal açıdan da gazeteyi çökertmek istediğinden, daha satışa çıkmadan toplatıyordu. Zaten hurda makinelerde basılan gazetenin baskı sayısı net bilinemiyordu. Gündüzleri, matbaanın kapısından yapılan dağıtım, geceleri de makineciler tarafından pencereden kendi hesaplarına yapılıyordu.

Mecliste geçen bir tokatlama olayını konu alan bir yazı yüzünden Rıfat Ilgaz tekrar tutuklandı. Sanatoryumdaki hasta yatağından alınarak Sultanahmet Cezaevi'ne kondu. Ilgaz'ın tutuklanmasıyla Markopaşa tekrar kapatılmış oldu. Bu esnada, Orhan Erkip de bir sayı çıkıp toplatılan Hür Markopaşa'dan dolayı hapis cezasına çarptırıldı. Hapiste Rıfat Ilgaz'ı ziyarete geldi ve Hür Markopaşa'yı devam ettirmeyi teklif etti. Ali Karcı'da, Yedi-Sekiz Hasan Paşa diye bir derginin hazırlıklarını yapıyordu. O da Rıfat Ilgaz'dan yazı istiyordu.

Mim Uykusuz

Rıfat Ilgaz hapisten çıktıktan sonra, Ali Karcı'nın da öncülük ettiği Yedi-Sekiz Hasan Paşa için çalışmaya başladı. Sorumlu müdür Orhan Müs'tü. Onca cezaevi yıllarından sonra yazılar daha ılımlı olmaya başlamıştı. Doğal olarak satış pek parlak değildi. Orhan Erkip de, Hür Markopaşa'yı çıkardı. Elindeki üç beş yazı bittikten sonra, yürütemeyeceğini anladı ve imtiyazını Rıfat Ilgaz'a devretti. Ilgaz, Mim Uykusuz'la görüştükten sonra, Babıali dağıtıcılarını dolaştı ve o andan itibaren gazeteyi tek başına yürütmeye karar verdi. Markopaşa sırasıyla, Malumpaşa, Merhumpaşa, Ali Baba Kırkharamiler gibi adlarla, Rıfat Ilgaz'ın kaleminden yaşamını sürdürmeye çalıştı.

Hoşgörü savaşı

Markopaşa'yı bu denli önemli kılan, Cumhuriyet döneminin ilk siyasi gülmece gazetesi olmasıydı. Cumhuriyet döneminde Markopaşa gazetesi çıkana kadar gerçek anlamda siyasal gülmecenin var olduğu söylenemezdi. II. Dünya Savaşı'nın yarattığı zorluklar, baskılar, gülmecenin egemen sınıflara savaşını zorunlu hale getirmişti. Markopaşa da bu ortamın ürünüydü.

1945-1950 döneminin en önemli gülmece olayı olan Markopaşa hareketini başından sonuna kadar yürütenler; Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Haluk Yetiş ve Mim Uykusuz'du. Markopaşa hareketi, sosyalist bir kadronun hareketiydi. Ancak genel muhalefet içinde hareket etmeyi uygun gören Markopaşa'da, Sabahattin Ali'nin başyazıları dışında, sosyalist hiçbir tavır yoktu. Markopaşa'nın özelliği, çok partili hayata geçişin ve demokratik düzenin mücadelesini yapmış olmasından geliyordu. DP'nin iktidara gelmesinde, Markopaşa'nın etkisi inkar edilemezdi. Osmanlı İmparatorluğu ve Meşrutiyet dönemi de dahil, hiçbir zaman iktidara karşı böylesine açık muhalefette bulunulmamıştı. Bir anlamda Markopaşa gazetesi, demokratik bir düzende olması gereken, sosyal ve politik hoşgörünün savaşını vermişti.

Aziz Nesin'in savaşımı

Beş yıl süren Markopaşa hareketi, tek parti yönetimine karşı olan halkın ve aydın çevrelerin olağanüstü ilgisiyle ayakta durmuştu. Osmanlı ve Meşrutiyet günleri dahil, hiçbir zaman iktidar böylesine açık hiciv oklarına hedef olmadığı için Markopaşa hareketi halkın büyük ilgi ve sevgisini toplamıştı. Markopaşa gazetesi Aziz Nesin'in yaşamında, demokrasiye olan inancıyla sürdürdüğü gerçek bir gülmece savaşıydı. Türkiye'de siyasi iktidara karşı ilk gerçek muhalefeti ve çok partili demokratik hayata geçiş için verdiği mücadeleyle gülmece tarihimizde de, hakettiği yerini almıştı. Çok partili hayata geçişle birlikte, Markopaşa hareketi, Aziz Nesin'in ifadesiyle "görevini yerine getirdiği inancıyla" yayınına son verdi.◀

Taha Toros Arşivi